

Põdra vanuse hindamine hammaste kulumise põhjal

Põdrapull Matsalus. Foto: indmar Muusikus.

Eesti Maaülikool
Zoomeedikumi anatoomiamuuseum

Konsultant ulukibio loog Jüri Tünisson

Põdra hambavalem

Piimahambad (*dentes decidui* – D): 0.0.3./3.1.3. = 20.

Jäävhambad (*dentes permanentes* – P): 0.0-1.3.3./3.1.3.3. = 32-34.

Hammaste liigid

Lõikehambad (*dentes incisivi* – I) paiknevad vaid alalõualuuus ning on peaaegu horisontaalse paigutusega. Kihvhambad (*dentes canini* – C) on alalõualuuus muutunud lõikehammaste sarnaseks ja paigutunud nende lähedusse. Ülemised lõikehambad ja enamasti ka kihvad puuduvad.

Eespurihambad e premolaarid (*dentes premolares* – P) ilmuvald esialgu piimahammastena ning vahetuvad 16. elukuks jäävhammaste vastu. Lõikehammaste ja premolaaride vahel esineb hambalaie ehk diasteem (luul nimetatakse hammasteta ala hambutuks servaks). Esimene eespurihammas puudub nii üla- kui alalõuas.

Purihambad e molaarid (*dentes molares* – M) on ülalõuas laiemad, kuid lühemad alalõua vastavatest hammastest.

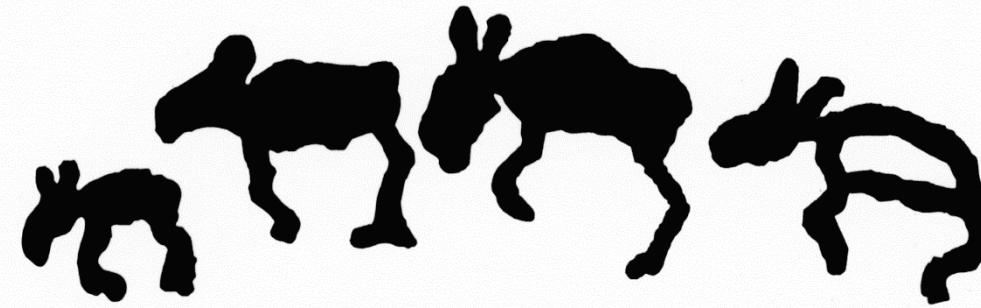
Hammaste ehitus

Alalõua lõikehambad ja lõikehammaste ritta nihkunud kihvad on madalakroonilised juurtega hambad.

Purihambad on emailikurrulised, juurtega hambad. Emailümbriise all paikneb dentiin. Äsja lõikunud hammaste email on valge, kuid hammaste pinnale ladestuv tsement pigmenteerub ja muudab hambad peagi pruuniksi.

Hammaste sulguspinnal moodustab email V-kujulisi kõrgemaid moodustisi – harju, harjade vahele jäädvad kuusirpjad lehtrid – siit nimetus kaarharjalised ehk selenodontsed (< kr *selene* 'kuu') hambad.

Eespurihammaste sulguspinnal on üks lehter, M1–M2 sulguspinnal 2 lehtrit ning M3 sulguapinnal kolm lehtrit. Lehtrite arv vastab hambasammaste arvule, hamba välispinnal e vestibulaarselt (esikupinnal) on sambad eraldatud pikivaoga.

Põdrapere. Kaljuraiend Karjalas.
Neoliitikum, 4000–2000 aastat e.m.a.

Hammaste kulumine

Kulumisel moodustab email teravaid kante, kuna suhteliselt pehmema dentiini ja tsemendi asemele jäävad süvendid. Sellega tekib taimse toidu peenestamiseks vajalik kare pind. Emailikurruud paiknevad hambas kaarjalt, mistõttu tekivad kulumisel poolkuujad harjapinnad. Poolkuujad moodustised on avatud ülahammastel suuesiku poole ehk vestibulaarselt ja alahammastel keele poole ehk lingvaalselt.

Põdra vanuse hindamine

Kütitud põtrade vanuse hindamiseks kogutakse Eestis parempoolseid alalõualuid, keerulisematel juhtudel on soovitav uurida mölemat alalõualuud.

Vanuse määramisel on vajalik hinnata kogu hambagarnituuri kui tervikut – hammaste arvu, piimahammaste esinemist, sulguspindade kulumist. Vanuse suurenedes määramistäpsus väheneb. Täpsema pildi vanusest annab nt hambajuurtele ladestuvate tsemendikihtide loendamine, milleks on vajalikud hammaste õhukesed rist- või pikilõigud, nende lihvitud pindadel on mikroskoobis näha tsemendi aastasõõrid.

Eestis kütitud põtrade vanus on enamasti alla 10 aasta, kuid erandjuhtudel on vanus küündinud ka üle 15 aasta.

Kuna põdrajaht toimub sügistalvel, pool aastat pärast põdravasika sündi, lisandub looma vanuse hindamisel täisaastale kuus kuud.

Sügisel kütitud põtrade vanust väljendatakse näiteks selliselt: 0,5, 1,5, 2,5, 3,5 aastat, edasi kaheaastase täpsusega 4,5–5,5, 6,5–7,5, 8,5–9,5 aastat ning siit edasi 5-aastase täpsusega, näiteks 10,5–14,5 aastat ning vanimat vanusega 15,5 aastat ja üle selle.

Kuna jaht kestab 15. septembrist 15. detsembrini (15.–30. septembrini jahitakse ainult põdrapulle), siis hammaste areng on sama aastaarvuga isenditel erinev. Arvestama peab ka individuaalset erinevust.

Vastsündinud põdravasikas

Olemas on on kõik piimahambad D 3.1.3. Jäävhammatest M1 hakkab lõikuma.

6-kuune vasikas

Olemas on kõik piimahambad. Jäävhammatest on olemas M1. M2 hakkab lõikuma.

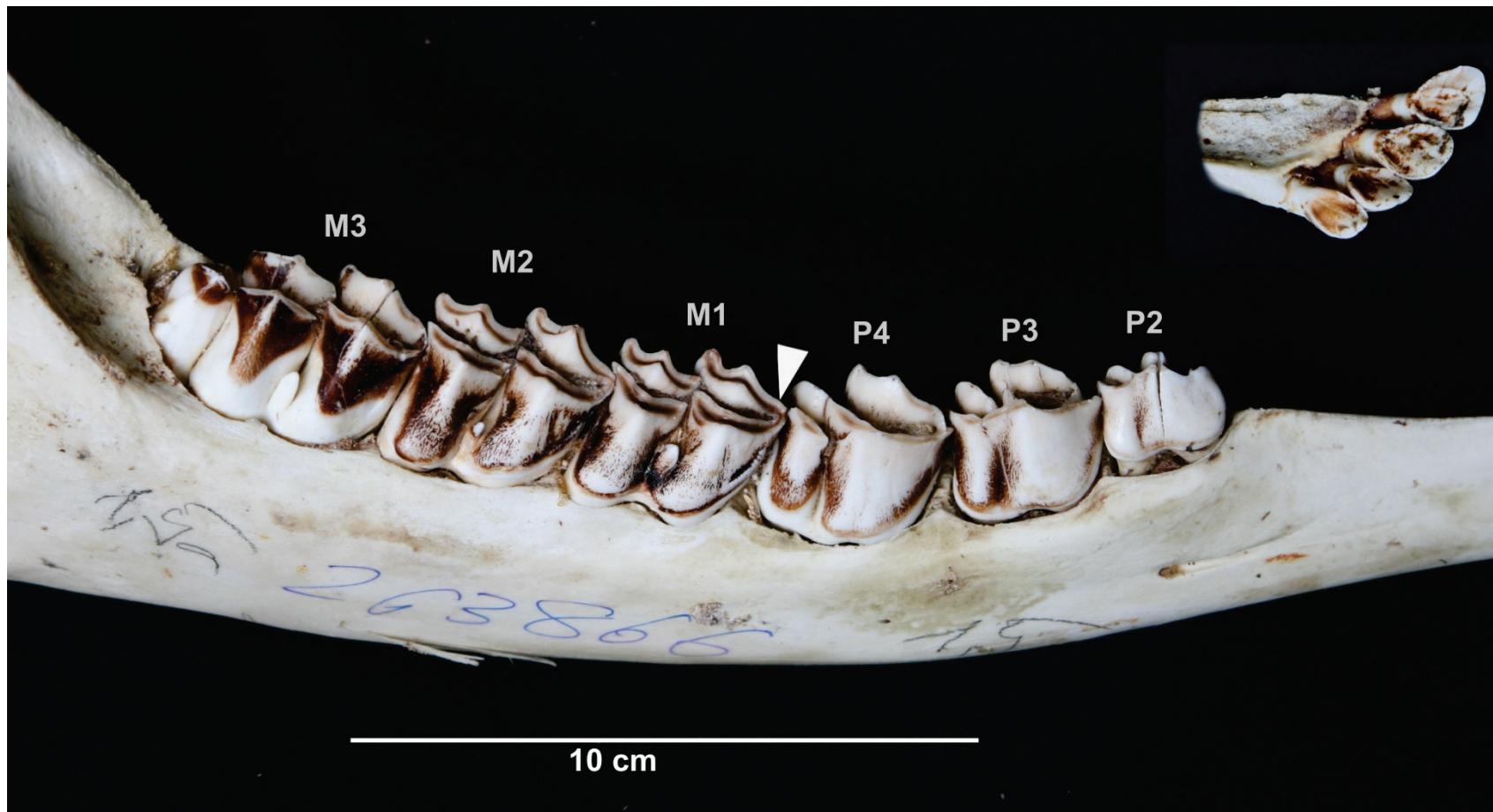

Sama põlvkonna, ehk *ca* 0,5-aastasel vasikal, kuid kütitud jahihooaja lõpus 7–8-kuusena, võib üles kerkida esimene piimalõikehammas ja vahetuda esimese jäävlõikehamba vastu.

1,5-aastane mullikas

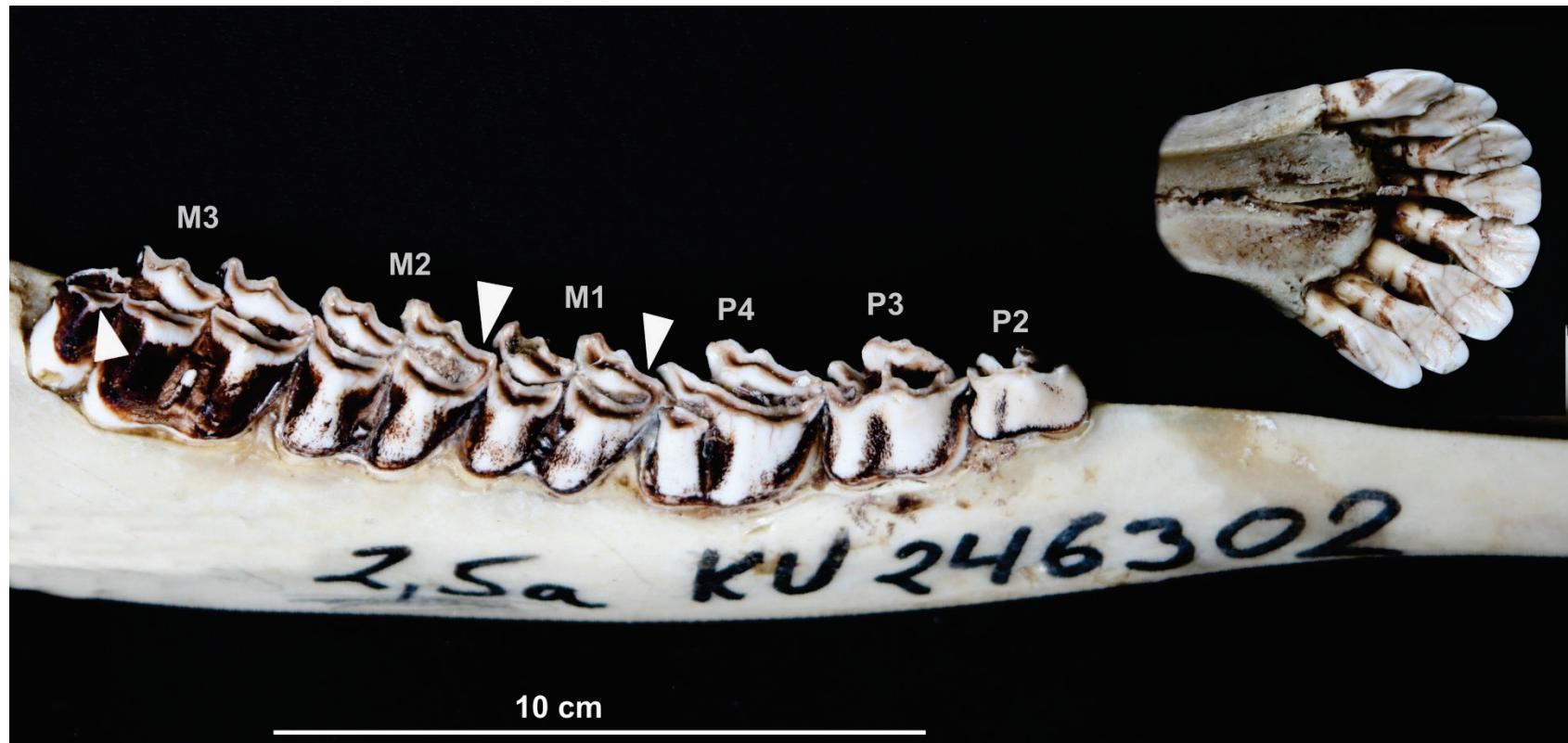
Alalõuas on olemas kõik jäävhambad: 3.1.3.3., kuid M3 on veel kasvueas. P2–P4 domineerib valge värvus, M1–M2 sulguspinnal ilmuvald emailikurdude vahel nähtavale tumedad dentiinivöödid, mis M1 hamba eesosas liituvad.

Fotol on tõenäoliselt jahi lõpupoole kütitud mullikas (1,5 a), kelle vastsetel eespurihammastele P2–P4 on juba näha esimesi kulumisjälgi. Ka äsja kerkinud M3 on veel suhteliselt valge ja selle tagumine harjade paar peaagyu kulumata, kuigi sisemine hari võib ka kulunum olla.

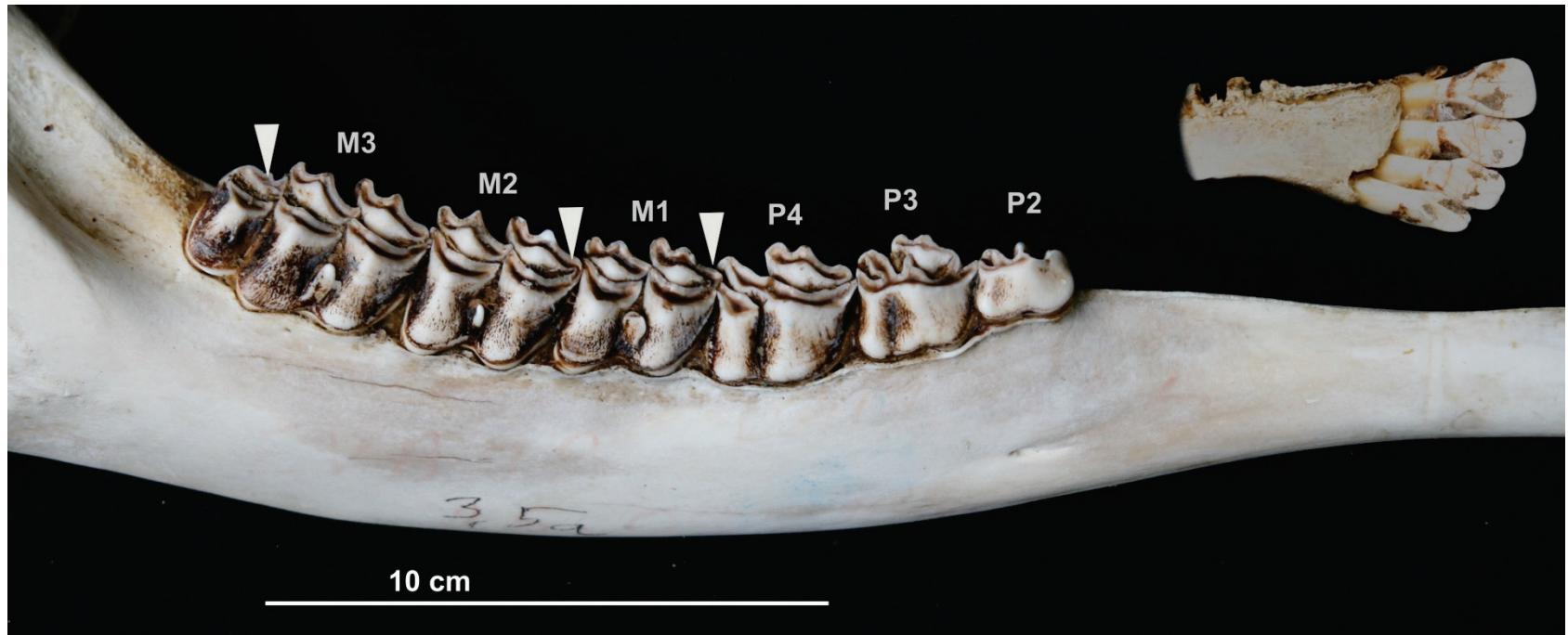
2,5-aastane

Olemas on kõik jäähambad. P2 domineerib valge värvus, dentiinivöödid ilmuvald ka P3, P4 ja M3 sulguspinnale. M1 ja M2 tumedad dentiiniviirud liituvad hamba eesosas. M3 kolmandal sambal on näha tume dentiinivööt vaid välismisel harjal.

3,5-aastane

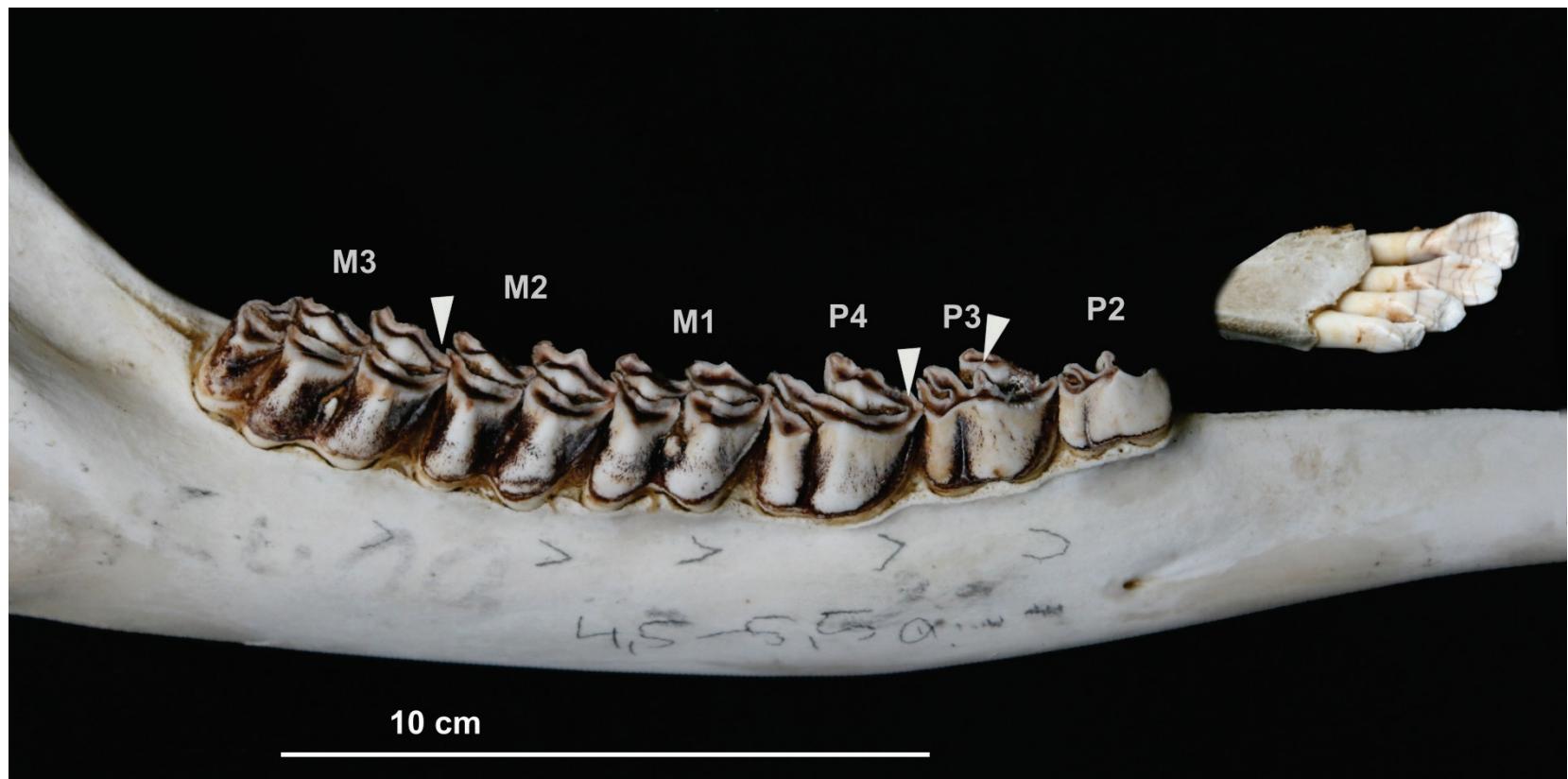
P2 ilmub dentiinivööt, kuid selle tugevus väga varieeruv ja vanuse tunnusena vähem oluline. M1 ja M2 dentiinivöödid või liituvad hamba eesosas ehk rostraalselt, M3 kolmandal sambal on näha tumedad dentiiniviirud mölemal harjal (osutatud noolega).

4,5–5,5-aastane

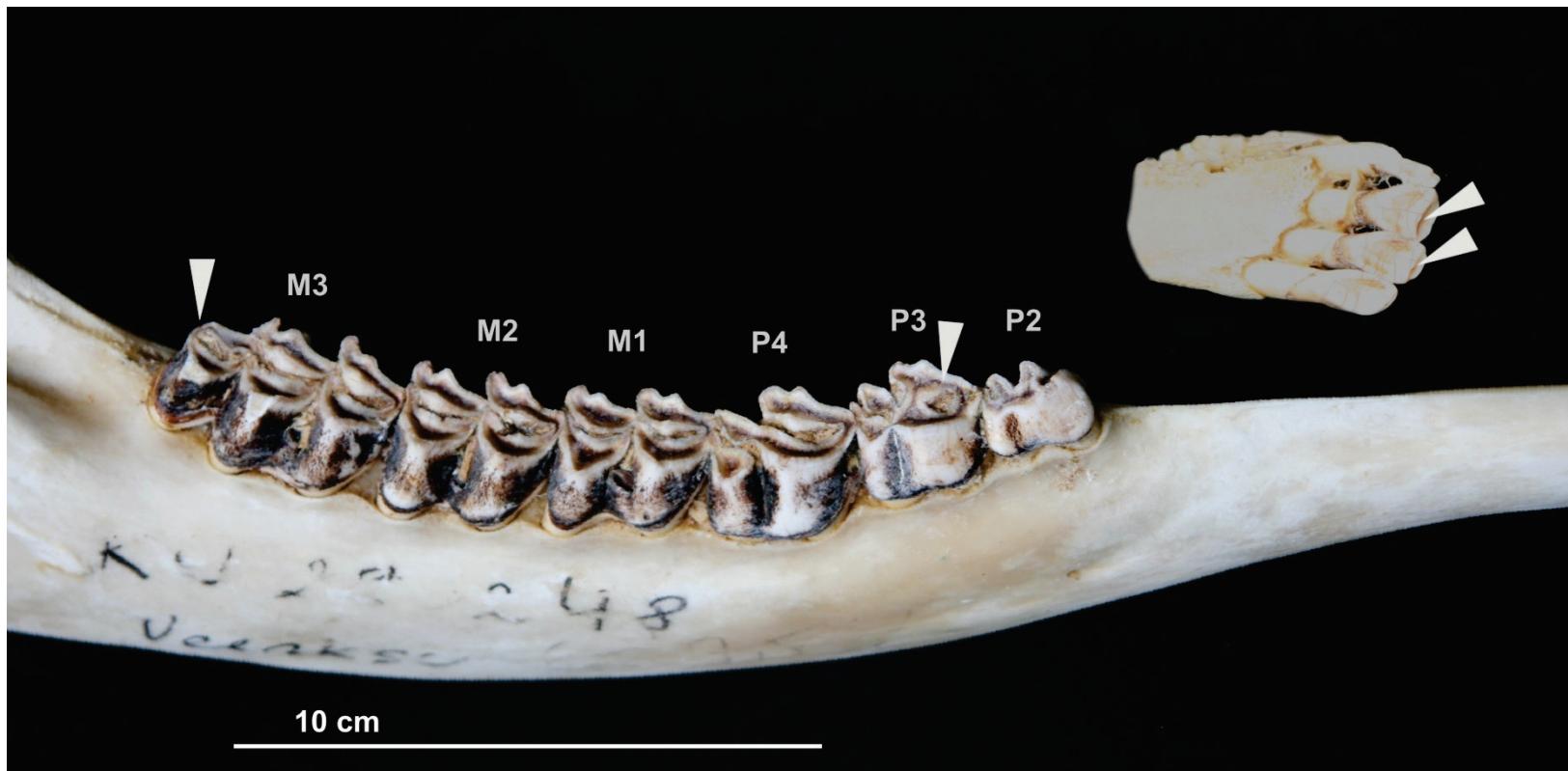
P4 ... M3 dentiinivöödid lähenevad või liituvad eesosas, seega neljal hambal.

P3 keskosas ilmub ristivöö, mis ühendab pikivööte, tekib pruun rõngad, kuid on suhteliselt ebakindel tunnus; sõltuvalt kahe harja vahelise vao sügavusest võib vööt olla katkendlik.

6,5 –7,5-aastane

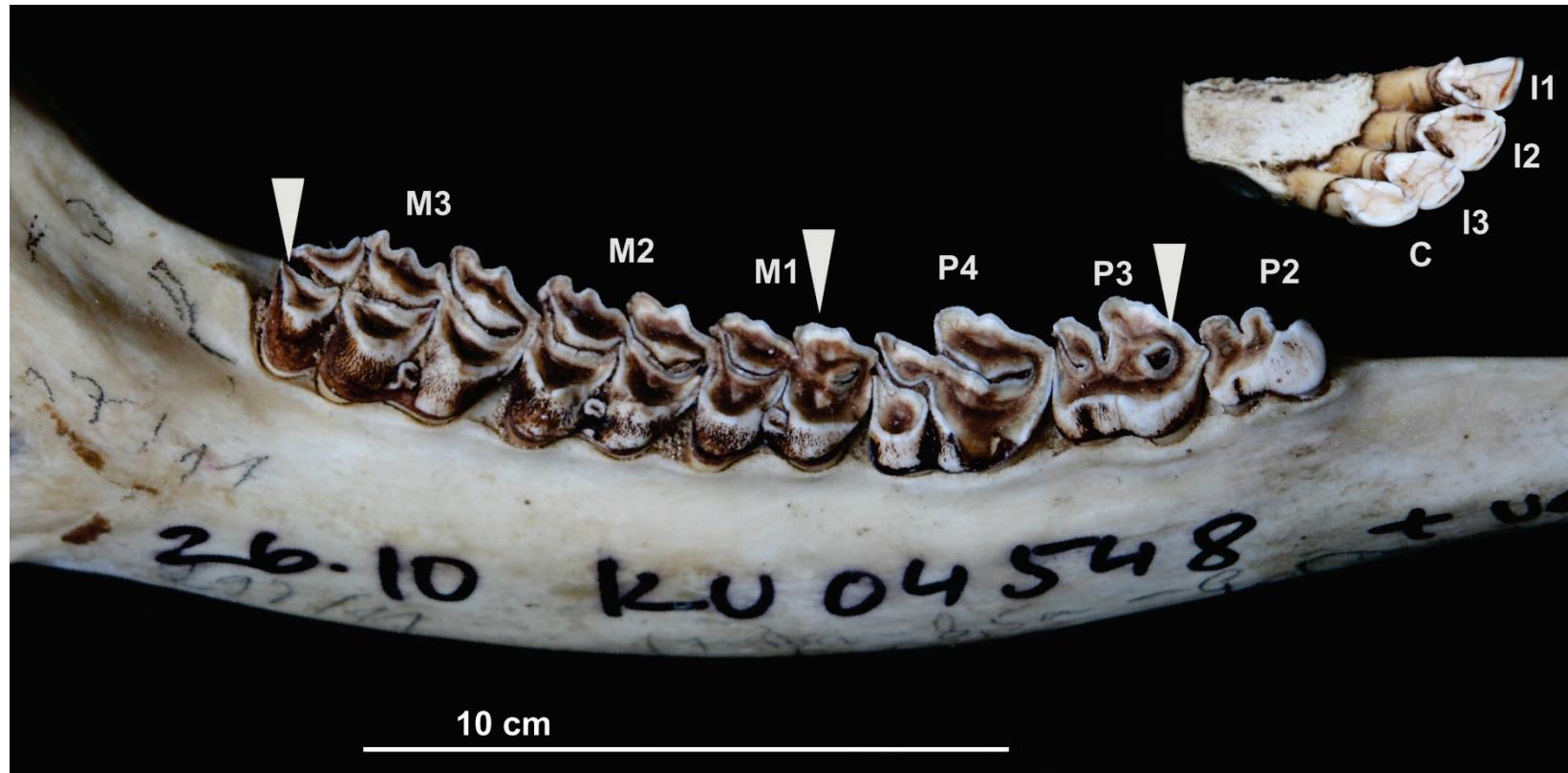
P3 dentiinivöödid liituvad eesosas, moodustub tume röngas, mis võib siiski esineda katkestustega. M3 kolmanda samba harjade tumedad triibud on veel tagaservas lahus. Löikehammaste kulumisest paljastub lõikeserval tume dentiin, mis on suhteliselt ebakindel tunnus, kuna võib olla nähtav ka aasta-paar varem, või vastupidi – puududa ka kõrgemas vanuses.

8,5–9,5-aastane

Lõikehammaste tumedaid dentiinivööte võib näha kõigil hammastel.

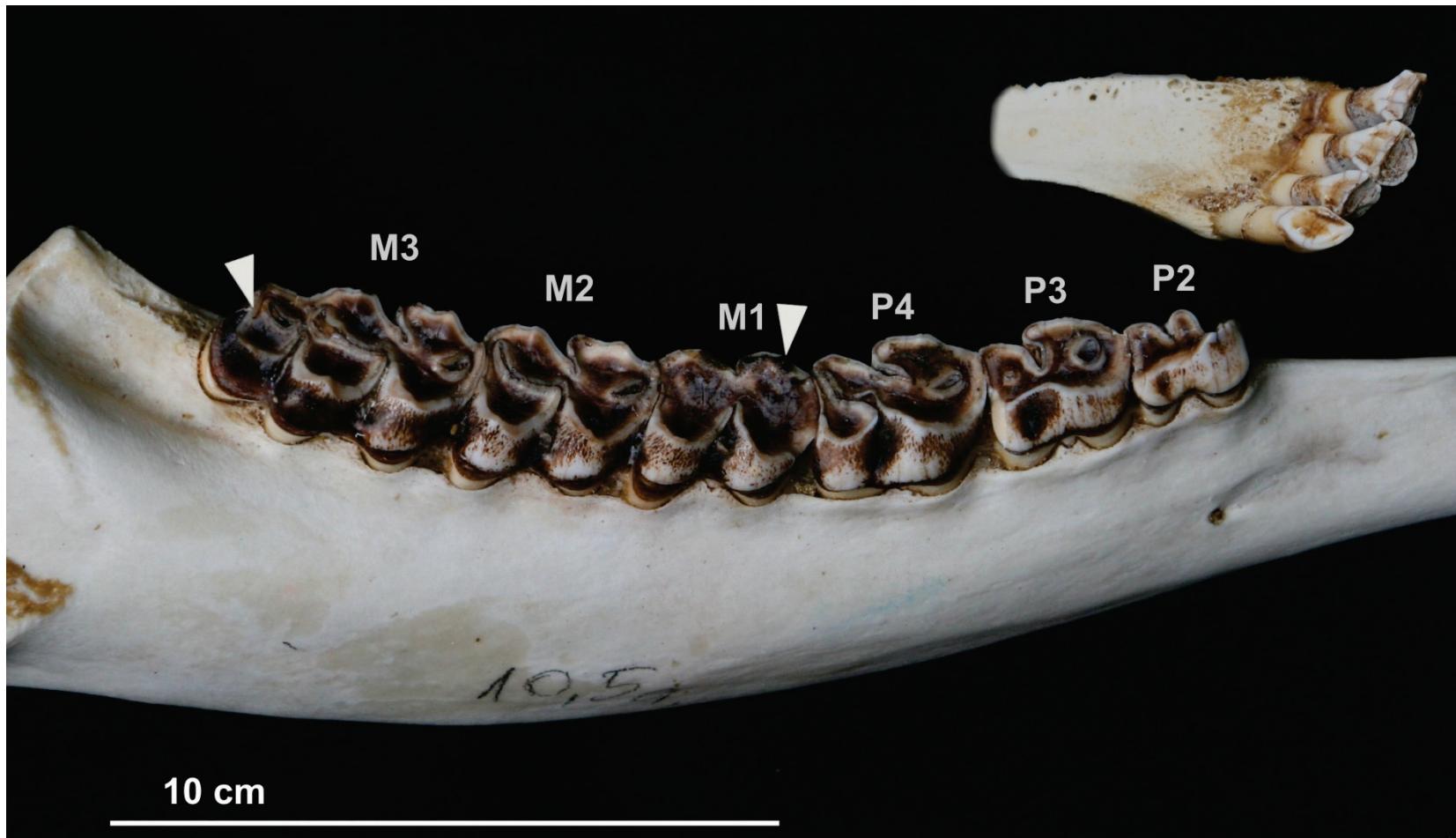
P3 harjade kulumisel tumedad dentiinivöödid mooduatavad rönga. M1 emailiharjad on veel olemas, ei moodustu ühtset tumedat lohku. M3 dentiinivöödid hamba tagaosas enamusel liituvad või liginevad, moodustub ümar süvend.

Üle 10 aasta vanune

M1 eesosas tumedad vöödid sulavad üheks tumedaks laiguks.

Kuna M1 kerkib loomal purihammastest esimesena, on see reeglina kõige kulunum jäävhammas. Väga hästi on vöötide liitumine näha M1, emailiharjad on kadunud, hambal on ühtne tume dentiinilohk. M3 kolmandal sambal emailiharjad kulunud, kuna tagaservas tumedate dentiinijoonte liitumine algas juba 8–9-aastastel.

Üle 15 aasta vanune lehm

Kõgil purihammastel on emailiharjad täielikult kulunud (kauem säilinud viimasel purihambal M3), hambahakroonid on madaldunud ja hambarida on tihti hüplik, sest ilmneb hammaste emaili erinev tugevusvaru; kuna hammaste kontaktpinnad pole enam tihedalt vastamisi, siis pääseb nende vahelle toit, mis vigastab igemeid ning võib tekkida nii igeme- kui hambajuurepõletikke. Haigustest ja kehvast toidust põhjustatud hambaauke esineb põtradel üliharva.

